

ISMERTETÉSEK ÉS BÍRÁLATOK.

H. Paasonens Ostjakisches Wörterbuch nach den dialekten an der Konda und am Jugan, zusammengestellt, neu transskribiert und herausgegeben von Kai Donner. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae II.) — Helsingfors 1926. — XXIV + 334 l.

PAASONENT is utolérte nagy elődjei, CASTRÉN és REGULY sorsa: elhúnyt, mielőtt közkinccsé tehetne volna több mint négy évi oroszországi és szibériai tanulmányútjainak szinte példátlan mennyiségű és értékű eredményeit. Bekövetkezett, amire rettegve gondolt: „Trotz alledem fühle ich, wie sich mir das herz zusammenpresst bei dem gedanken, dass meine arbeit im dienst der wissenschaft unterbrochen zu werden droht. — wie soll ich — das reiche material, das ich gesammelt habe, bearbeiten und herausgeben können, und was wird sein schick-sal sein?“ — A még kiadatlan 120—130 nyomtatott ívnyi folklorisztikai gyűjteményeken kívül kéziratban maradt hatalmas mordvin szótára, cseremis, osztják, misár-tatár szótári és nyelvtani anyaga, amelyek megjelenésétől a finnugor nyelvtudomány rég érzett nagy hézagok pótlását várhatta volna. Az osztják szótár mostani megjelenése azzal az ígérettel vigasztal bennünket, hogy a finn tudomány becsületbeli kötelességének érzi az elárvult hagyaték gondozását és fokozatos közzétételét. Méltó formában hódol ezzel PAASONEN emlékének is, új erőforrásokkal gazdagítja a finnugor nyelvtudományt is.

PAASONEN 1900—01-ben majdnem egy évig tanulmányozta a kondai és a jugani osztják nyelvjárásokat, miközben a népköltészet sajátos nyelvének gondos figyelembevételével tekintélyes szótári anyagot sikerült gyűjtenie. Eleve kétségtelen, hogy a KARJALAINEN-féle osztják nyelvjárási szótár, amelynek sajtó alá rendezésén a szintén hirtelen elpusztult gyűjtő halála óta TOIVONEN dolgozik, méreteiben messze fölül fogja múlni PAASONEN munkáját, de nem szabad elfelejtenünk, mit jelent az, ha egy nehéz és hangtanában hihetetlenül komplikált nyelvre több megbízható forrás áll rendelkezésünkre, nem is szólva arról, hogy KARJALAINEN a kondai nyelvjárás tanulmányozására mindössze hét hetet fordíthatott, a juganival pedig egyáltalán nem is foglalkozott.

A legnagyobb elismeréssel adózunk KAI DONNERNAK — akitől egyébként saját szamojéd gyűjteményei mielőbbi kiadását is várva várjuk —, hogy vállalkozott PAASONEN osztják szótárának közzétételére, erre az önfeláldozó és hálátlan feladatra. Az előszóból látjuk, milyen hosszadalmas és körültekintő munkát követelt a félig-kész cikkek végleges kidolgozása, szakszerű rendezése, de főleg a kézirat fonetikus átírásában túlzásig menő finomságok leegyszerűsítése és bizonyos következetlenségeknek megfelelő elsimítása. Találomra csak azt az egy példát

említem, hogy a PAASONEN korábbi munkáiban \ddot{a} , a Beiträge-ben \hat{a} betűvel jelölt egyetlen konda magánhangzóra a szótár kézírata hétféle jelet is alkalmaz. El kell ismernünk, hogy DONNER legyőzte a rendkívüli nehézségeket s lelkiismeretes munkája¹⁾ méltó a gyűjtőmester, a földolgozó-tanítvány és a kiadó társaság nevéhez.

A szótár berendezése lényegében a modern finnugor szótár-kiadványok részére SETÄLÄTÖL kidolgozott (FUF. IX, 1—16) egységes tervezet elveit követi. A címszórendszer lehetővé tette a két nyelvjárásból való anyag szerves összefoglalását és a könnyen elemezhető származékoknak, összetételeknek, szólásoknak, példamondatoknak tudományos szempontból kellő helyre juttatását a nélkül, hogy a szótár könnyű kezelésének ártana. Nagyon indokolt volt a PAASONENTÓL származó finn értelmezés mellé német fordítást is csatolni, valamint arra is hivatkozni, hogy az illető szót PAASONEN műveiben hol találjuk idézve vagy tárgyalva; a kötethez szerkesztett német szómutató és a címszók sorszámozása is lényegesen megkönnyíti a kutató szakember munkáját.

Az előszóból is sejthetőleg nem csekély gondot okozott DONNER-nak az a kérdés, közölje-e vajjon az osztyák szavak nagy részéhez fűzött etimológiai széljegyzeteket is, amelyeket alkalmasint maga PAASONEN is csak később megvizsgálendő ideiglenes ötleteknek szánt, amelyek közül több már igazolódott vagy valószínűleg igazolható lesz ugyan, de amelyeknek jökora hányada semmi esetre sem állja meg helyét. Elegendő lesz néhány teljesen hibás magyar egyeztetést felhoznom: osztyj. *mün'* ‚schnee auf den ästen der bäume‘: magy. *maráz ‚reif‘* (= szerb-horv. *mraz*); osztyj. *rüt* ‚pockennarbe‘: magy. *ragya* (= szerb-horv. *rda*); osztyj. *sart* ‚scharte‘: magy. *csorba* (= szl. *šerba*); osztyj. *sqiyä* ‚seite, abhang‘: magy. *ágyék*; osztyj. *šiš* ‚stieglitz‘: magy. *csíz* (= cseh v. tót *člž*); osztyj. *täs* ‚ware‘: magy. *tözs* (nyelvújítási elvonás a *tözsér*-ből); osztyj. *tür* ‚kehle, stimme‘: magy. *orr* (az osztyj. szónak a demin.-k képzős *torok* felel meg); osztyj. *tšëm* ‚unterarm, bein‘: magy. *csima* (= végső fokan lat. *cyma*). — A — szerintem is egyedül helyes — megoldás az lett, hogy DONNER érintetlenül közölte e jegyzeteket, mert úgymond „hätte ich eine auswahl getroffen, so hätte das auch bedeutet, dass ich für die zusammenstellungen verantwortlich bin. Das fand ich aber in diesem fall nicht richtig. Ausserdem gibt es ja immer zusammenstellungen, die vielleicht heute als ganz unrichtig betrachtet sind und schon morgen für möglich oder richtig erklärt werden. Ausserdem können viele von diesen etymologien anlass zur diskussion geben“.

Magáról a szótári anyagról a legközönségesebb összehasonlítás útján is könnyű szerrel megállapítható, hogy — a hangjelölés következetes megbízhatóságában rejlő értékeket nem is számítva — rendkívül örvendetesen kiegészíti eddig használt forrásaink: az AHLQVIST-, PATKANOV-, PÁPAI-BEKE-féle szójegyzékek, valamint KARJALAINEN nyomta-

¹⁾ Eddig csupán egy-két jelentéktelenebb sajtóhibát fődöztem föl: az 546. címszóban említett cser. *kogo* jelentése ‚tágas‘; a 626. címszóban idézett cser. *kačem* magyarul ‚fog, tart‘; a *mš* orosz értelmezése *дополу*-ra javítandó; a *Läppat-nè* szóval egyeztetett magy. alak nyilván *löp*-nek olvasandó; az *lytš* etc. szóval P. a FUF-nak nem VII, hanem VI, 240. lapján foglalkozott; a német szómutatóbeli *näherei* 3556. sorszám alá utalása téves, mert az utolsó címszónak 3064 a száma.

tásban megjelent munkáinak osztják anyagát, ami minden bizonnyal a legközelebbi idők finnugor szövefjítő irodalmában is érezteti jótékony hatását.

Részünkről csak azt kívánjuk, hogy a szerencsés kezdeményezésnek minél szaporább folytatását üdvözölhessük, mert nyilvánvaló, hogy a tudomány nagy kárára már elhúnyt és a tudomány szerencséjére még élő tudósok eddigelé kiadatlan anyag-garmadáinak közzététele igen jelentékeny gyarapodására szolgál a finnugor nyelvtudományak.

ZSIRAI MIKLÓS.

Suomen suku (Toimituskunta: **A. Kannisto, E. N. Setälä, U. T. Sirelius, Yrjö Wichmann.**) — I. nidos, Helsinki 1926. — VIII + 345 l.

Még a háború alatt olvastam a Helsingin Sanomat egyik Szibériába vetődött számában, hogy a Tietosanakirja néhány kitünő munkatársa külön kiadvánnyá szándékozik kikerekíteni a finnugor népekről és nyelvekről írt cikkeit. Azt is megtudtam, hogy a tervről örvendve értesült a művelt finn nagyközönség, sőt a szakemberek tábora is, mert a Tietosanakirja drága sorozatának megszerzésére nem gondolhatott mindenki, ha még oly világosan látta is, hogy az magasan fölötte áll az Európában szokványos lexikon-kompilációknak, és pl. a legavatottabb kezekből kapott finnugor vonatkozású cikkeknek eredeti forrás-értékük van. — A terv megvalósítása előtt különféle akadályok merültek föl, s mikor 1921-ben megjelent ITKONEN népszerű, különben nagyon hasznos összefoglalása (Suomensukuiset kansat), méltán hihette a távolálló, hogy a tulajdonképeni nagyszabású kezdeményezés egyelőre megghiúsult. Szerencsére csalódtunk s ma már gyönyörködve lapozhatjuk a Suomen Suku szebbnél-szebb képekkel, szemléltető rajzokkal bőkezűen illusztrált, pompás kiállítású, gazdag tartalmú első kötetét.

A művet számos finn szakember közreműködésével KANNISTO, SETÄLÄ, SIRELIUS és WICHMANN szerkeszti. Tartalmi beosztásának ez a tervezete:

- I. Földrajzi-történeti népismeret:
 1. Általános bevezetés a fgr. népekről.
 2. Statisztika.
 3. A fgr. népek őstörténete.
 4. Fgr. archaeologia.
 5. A finnség.
 6. A lappok s így tovább egymásután az egyes fgr. népek.
- II. Tárgyi néprajz (a finnségtől kiindulva sorban a magyarig).
- III. Szokások (pl. a születéssel, házasságkötéssel, halállal kapcsolatosak).
- IV. Társadalmi berendezkedés.
- V. Néphit.
- VI. Néperköles.
- VII. Népi tudomány.
- VIII. Népművészet.
- IX. Irodalom.
- X. Nyelv:
 1. Bevezetés. Az urál-altaji és indogermán rokonság kérdése.
 2. Az uráli alapnyelv.
 3. Fgr. alapnyelv.
 4. Ugor alapnyelv stb. alapnyelvenként és élő nyelvenként.

Kiegészítésül tervbe van véve a szamojédok ismertetése és színes etnografiai térkép melléklése.

A földolgozásra kijelölt anyag itt bemutatott tervezetéből is következtethetjük, hogy a mű föl fogja ölelni a finnugor tudományok általánosabb érdekű összes eredményeit, — e tudományok történetének röviden összefoglaló áttekintését is szívesen láttuk volna — sőt remélhetjük, hogy egyes fejezetei eddig alig-alig érintett területek bevonásával egészen új ismereteket tárnak elénk vagy legalább is egészen új feladatokat, járátlan utakat jelölnek ki. Az első kötet alapján arról is meg vagyunk győződve, hogy a hatalmas anyag minden részletét arra leginkább hivatott szakember dolgozza föl, és a szerkesztő-bizottság mindent elkövet a fölfogás egységének, a beosztás tervszerűségének, a kidolgozás arányosságának biztosítására, általában a hasonló terjedelmű, természetű és igényű kézikönyvek szerkesztésénél fenyegető veszedelmek elhárítására.

A kötet élén SETÄLÄ három kérdéscsoportra tagolt [1. Az etnologia, tárgya és feladata (1—22. l.); 2. Az őstörténet és kutatásának forrásai (23—30. l.); 3. Faj- és nyelvrokonság (31—85. l.)] hosszabb bevezetése foglal helyet. A dolog természeténél fogva ennek a résznek az a rendeltetése, hogy megismertesse az olvasóval a későbbiekben használt terminológiát, az alapfogalmakat, kereteket, kapcsolatokat, a módszertan elemeit. — SETÄLÄ páratlan művészettel oldotta meg a látszat ellenére is nehéz feladatot: a klasszikus tisztasággal írt üde tájékoztatóból nemcsak a laikus kapja meg a szükséges útravalót, hanem a par excellence-szaktudós is élvezettel követheti az egyszerű formába öltöztetett fölvilágosításnak eredeti szempontokkal, irányelvekkel, logikus megállapításokkal teli menetét. Például csak a „Rokonság és kölesönzés” vagy a „Nyelv és faj” c. fejezeteket említem.

A kötet zömét a tartalom-tervezetben I. pontul föltüntetett földrajzi-történeti népismertet kezdő fele teszi, amely a szorosabb értelemben vett finnek (suomalaiset) ismertetésével végződik. — SETÄLÄNEK a finnugor és szamojéd népekről írt pár lapnyi áttekintése után AHTIA, ITRONEN, KARJALAINEN ÉS WICHMANN statisztikai kimutatásai következnek (91—119. l.). A finnugorságról földrajzi, közigazgatási elhelyezkedésük szemmel tartásával összeállított számadatok egyhangúságába érdekes újságot visznek az egyes rokon népek életkor, nem, vallás, írni-olvasni tudás és foglalkozás szerinti tagozódásáról készült táblázatok, amelyekből a demografia bizonyára nagyon tanulságos következtetéseket vonhat. — Minket magyarokat kellemesen lep meg a reánk vonatkozó külön résznek abszolút megbízhatósága, sokoldalúsága és tárgyilagossággal párosult megnyugtató történeti perspektívája. — A külföldön fehér holló-számba menő gondosságért WICHMANN-nak tartozunk köszönettel.

SETÄLÄ Suomensukuisten kansojen esihistoria c. tanulmánya, amelynek lényegét már a Maailmanhistoria II. kötetéből ismerjük, a finnugor nyelvészeti palaeontologia és őstörténeti kutatás egyik legbiztosabb alapja, irányítója, mintaképe. Lehetetlen is, fölösleges is volna a tömérdek súlyos problémán sommázó szűkszavúsággal átvonuló fejtegetésekre ezen a helyen részletesebben kitérnem, mert hisz számos megállapítása azóta szinte tudományos közhellyé vált, egyes vitás részletkérdésekben vallott fölfogása éppúgy nem formál just esalhatatlanságra, mint a mi eltérő föltevésünk, de meg annak idején bő kivonatban TRÓCSÁNYI Z. amúgy is ismertette (Ethn. XXVI, 190—209).

A finnugor archaeológiáról A. M. TALLGREN nyújt áttekinthető összefoglalást (190—212). Jellemzi a finnugorság ősi lakóhelyétől föltehető orosz terület kő-, bronz- és vaskorszakbeli lelet-rétegeit, a bennük visszatükröződő művelődési állapotokat, külső hatásáramlatokat, sőt óvatosan következtetni próbál a finnugor népeknek ananyinói, a gorodiscse-kultúra korabeli, valamint a Kr. u. VII. század körüli elhelyezkedésére, szétbomlásuk, eltolódásaik körülményeire és a történeti korszak virradóján sejthető számukra is. — Külön is fölhívom az érdeklődők figyelmét TALLGREN velős cikkére, mert sajnós, nálunk édes-kevesen ismerik a finn és az orosz archaeologia idevonatkozó rendkívül eredményes munkásságát, pedig őstörténész, nyelvész egyaránt nagy hasznát látná.

A kötet hátralevő része kizárólag a finnekkal, ill. Finnországgal foglalkozik. Y. KAJAVA statisztikai táblázatok, ábrák, fény- és térképek segítségével a finnek anthropologiai sajátosságait szemlélteti; A. EUROPAEUS a honfoglalás előtti Finnország geologiai, archaeologiai korszakait, az őslakók műveltségi, települési viszonyait, K. GROTENFELT a finn törzseknek mai hazájukba vándorlását, elhelyezkedését, szomszédaikkal való érintkezéseiket világítja meg, míg végül V. SALMINEN, GRANÖ, AIRILA, ITKONEN, RAUANHEIMO és NAUKLÉR az anyaországon kívül (Ingermanlandban, Skandináviában, Szibériában, Észak-Amerikában és Ausztráliában) élő, közel félmilliónyi finn telepes, kivándorló életét, nyelve és nemzeti jellege fönntartásáért vívott szívós küzdelmét rajzolja. — A maga nemében mindegyik cikk pompás összefoglalás és számot tarthat szélesebb körű olvasóközönség érdeklődésére.

Finnországban lelkesedéssel fogadták a *merkkiteos* megindulását: nekünk is megvan az okunk, hogy szívvel-lélekkel csatlakozzunk az örvendezőkhöz.

ZSIRAI MIKLÓS.